

УДК 929Симиренко:94(477.74)

О. С. Мурашко,

головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

«СТЕПОВА СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ» ТА ДИНАСТІЯ СИМИРЕНКІВ

У статті йде мова про славетний, але надовго забутий рід Симиренків. Представники цієї родини зробили великий внесок у розвиток вітчизняної економіки, науки та культури. Симиренки — це піонери у цукровій промисловості та суднобудуванні і талановиті інженери, творці нової моделі економіки і діяльні підприємці, щедрі меценати і видатні вчені-помологи. Крім того, життя цієї родини було тісно пов'язане з Одесою, зокрема Лев Платонович Симиренко був випускником Новоросійського університету.

Ключові слова: династія Симиренків, Новоросійський університет, меценати, промисловці, помологи, фірма «Брати Яхненко-Симиренко», «Зелений ренет П. Ф. Симиренка».

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова продовжує роботу над проектом «Випускники Одеського (Новоросійського) університету». Результатом багаторічної праці співробітників бібліотеки стало перше в історії університету зведене довідкове видання про його вихованців. Воно містить біографічні довідки про відомих людей, які в різні роки навчалися на факультетах Одеського (Новоросійського) університету. На сьогоднішній день вийшли два випуски енциклопедичного словника (2005, 2010 рр.), крім того, триває робота зі збору матеріалів для наступних випусків видання.

У ході цієї науково-дослідної роботи було виявлено багато відомих постатей, які зробили внесок у розвиток різних галузей науки, культури, спорту, освіти, релігії тощо. Серед осіб, що в минулому були студентами університету, деякі не залишили рідного міста впродовж всього життя, деякі, приїхавши в Одесу, лишилися тут назавжди, деякі стали громадянами інших країн. Але у серці кожної людини, яка хоча б ненадовго потрапила до незабутнього колориту приморського міста, лишається назавжди любов та прихильність до нашої рідної Одеси.

Одним з відомих випускників Одеського, тоді Новоросійського, університету був Лев Платонович Симиренко — видатний вчений-садівник, помолог, основоположник вітчизняного промислового садівництва [18]. Це саме з його ім'ям пов'язано виникнення та розповсюдження славнозвісного сорту зелених яблук «Ренет Симиренко». Коли в ході роботи над проектом перед нами постала ця цікава особа, було неможливо обминути історію всієї родини Симиренків, бо всі вони поєднані між собою, доповнюють один одного та постають талановитою та самобутньою плеядою в історії України. Виявилось, що не тільки Лев Платонович, а вся його родина була пов'язана з нашим містом. І не просто пов'язана — близькі родичі (дід, батько) внесли свій вклад в економічний розвиток міста, мати була одеситкою. Саме про зв'язки родини Симиренків з Одесою і піде мова в статті.

«Симиренки — рід промисловців-цукроварників, конструкторів і власників машинобудівного заводу, піонерів пароплавства на Дніпрі, вчених і практиків

садівництва, меценатів української культури» [14, с. 2810]. Аналога такої родини важко знайти — вражає багатогранність інтересів представників родини Сими́ренко. Ця сім'я унікальна за значущістю внеску у розвиток економіки, науки і культури України. Цей рід прослідковується з XVIII ст. Представники кожного його покоління впродовж двох століть відрізнялися неабиякими якостями, працездатністю, інтелектом, благородством. Протягом XIX—XX століть рід Сими́ренків дав Україні видатних підприємців, цукроторгівельників, засновників цукрової промисловості, машинобудування, суднобудування, талановитих інженерів-конструкторів, всесвітньо відомих учених-плодівників і помологів, щедрих меценатів української культури.

На жаль, у свідомості суспільства Сими́ренки до останнього часу не посідали заслуженого місця. Політичні процеси останніх років царської Росії, а потім і Радянської України негативно відбилися на цій славетній родині. В часи тоталітарного режиму чимало фактів з біографій Сими́ренків чи замовчувалися, чи несамовито перекручувалися. З вітчизняної історії було викреслено ім'я Л. Сими́ренка, занедбано його наукову садівничу школу, вилучено наукові праці Левка та його сина Володимира, сими́ренківський ренет перейменували у «Зеленку Вуда».

Реабілітація Сими́ренків почалася у середині XX ст. Процес відродження та повернення із забуття наукової та духовної спадщини знакового для України роду відбувається і сьогодні. Велику роль в увічненні славетного роду, збереженні його спадщини відіграли дві жінки цієї ж родини — Тетяна Левківна та Тетяна Володимирівна. До цього процесу причетна велика кількість діячів української та світової науки та культури. Меценатство родини, наприклад, у своїх творах висвітлює М. Слабошпицький, діяльність фірми «Брати Яхненко-Сими́ренко» в Одесі у своїй книзі «Старая Одесса» описав О. Де-Рибас, життя та діяльність Л. П. Сими́ренка досліджували доктор сільськогосподарських наук, професор В. К. Заєць, А. В. Павлов, Д. Ф. Чухно, А. М. Кекух та ін. Крім того, про Левка Платоновича були написані і художні твори: повість О. Савчука [12] та вірш В. Негоди. Більш детально та глибоко життєвий шлях родини досліджував відомий вчений у галузі садівництва, імунітету, захисту рослин, агроекології та історії наук академік П. В. Вольвач, якого можна по праву назвати біографом родини Сими́ренко.

«За родинним переказом, — пише онучка Л. П. Сими́ренка, — Сими́ренки походять з древнього роду Семи́ренких, тобто Семируких, від старовинного слова «ренка» — рука» [17, с. 7]. «Семеренко», «Сими́ренко» — це козацьке прізвище, що підкреслювало помножену всемірно силу й спритність його носія. Прізвище Сими́ренків було внесено у Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: у списку козаків Вільшанської сотні Корсунського полку зустрічається Фесько Семеренко [20, с. 125]. Наступні відомості про рід Сими́ренків були знайдені у «Ревижской сказке» (ревізійний перепис населення за 1811 р.), де у списку записано Степана Андрійовича Сими́ренка (1765 р. н.). Після 20 років вільного козакування Степан, син запорозького козака Андрія, відмовився присягнути на вірність Катерині II. За це він був позбавлений козацьких привілеїв та власного ім'я. Він подався чумакувати, де у степах і зустрів смерть. А його сім'я (дружина та вісім дітей) опинилася у кріпацтві у польських магнатів Браницьких (після поріднення родин Браницьких та Воронцових Сими́ренки стали кріпаками М. С. Воронцова) [1, ч. 1, с. 164—165].

Сими́ренківський рід продовжив син Степана Федір, який народився у 1795 р. на Платоновому хуторі (між Городищем та Млієвом). Як і батько, Федір мав волелюбний характер, але виборов свободу не шаблею, а розумом і працьовитими руками. Маючи підприємницький хист, Федір, будучи кріпаком,

брав в оренду панські водяні млини на річці Вільшанці. За зароблені гроші викупив себе та родину з кріпацтва. Знаковою подією у житті Федора стало одруження з Анастасією Яхненко — донькою кріпака Михайла, який теж за власно зароблені кошти викупив свою родину з кріпацтва. Так об'єдналися діяльний підприємець та сім'я комерсантів. Симиренки та Яхненки зробили вагомий внесок у розбудову Одеси, її економічний розвиток, формування міського самоврядування. На жаль, інформація про цю діяльність доволі мізерна, бо з історії просто викреслили ці дві славетні родини. Сталося це через їхній тісний зв'язок з революціонером А. І. Желябовим (був одружений на дочці Семена Степановича Яхненка, товаришував з Левом Симиренко), після втрати якого до родин пристало тавро царевбивць [1, ч. 1, с. 170]. Зупиняючись на одеських Яхненках, які посідали у житті Одеси чільне місце, та діяльності фірми «Брати Яхненко та Симиренко», можна побачити тісний зв'язок сім'ї Симиренків з Одесою.

Михайло Яхненко переселився в Одесу у 1811 р., де був приписаний до третьої гільдії купецького стану. Тут же він побудував собі будинок на вул. Коблевській. Потім переселився до Київщини та зайнявся сімейним бізнесом. Його син Степан ще довго залишався в Одесі. Саме він був батьком Семена Яхненка, який згодом став міським головою (1860—1863 рр.) [10, с. 168]. Олександр Дерibas вважає Семена Степановича найвизначнішим громадським діячем Одеси того періоду. За час його керівництва Одесою були впорядковані міські фінанси, підготовлено нове міське Положення, яке з 1870 року стало обов'язковим для всіх міст Російської імперії. Завдяки новому Положенню за 10 років в Одесі було зроблено багато: замість канав з'явилися дренажні водостоки, замість пилу та бруду на вулицях пролягли мостові, якісною питною водою місто почало забезпечувати водогін з Дністра, з'явилося газове освітлення. В другій половині XIX ст. громадськість та адміністрація міста були сповнені єдиним бажанням та енергією, спрямованими на розвиток міста та суспільні блага. Завдяки турботі С. Яхненка купці, домовласники і капіталісти почали робити внески до фонду народної освіти (було зібрано 150 тис. рублів). С. С. Яхненко був зразком господарського відношення до справи. Перший у місті паровий борошномельний млин, створений працею і генієм Семена Яхненка і побудований ним, прослужив місту довгий час. Для блага міста він працював абсолютно задарма і навіть відмовився на користь службовців від своєї платні як мера. Семен Степанович був одним із засновників Суспільства Одесько-дністровського водопроводу. Коли мова зайшла про тарифи на воду, Яхненко відмовився від свого паю, щоб не мати власного інтересу в справі. За ініціативою Яхненка був створений при міській управі друкарський орган «Записки Одеського міського суспільного управління», де друкувалася комерційна інформація. Одними з його найкращих друзів були професори Новоросійського університету А. М. Богдановський, І. І. Мечников, І. М. Сеченов [13, с. 268—278].

Терентій, Кіндрат і Степан Яхненки (брати Насті, дружини Федора Симиренка) мали неабиякі комерційні здібності. Як зазначає дослідниця історії цукрової промисловості в Україні Ольга Шевченко, фірма «Брати Яхненко-Симиренко» була заснована приблизно у 1815—1820 рр. [23]. Вони успішно торгували пшеницею, борошном, шкірами, шили взуття та чинбарювали, а також вигідно орендували млини у Смілі та Умані. Торгівля борошном та пшеницею згодом була налагоджена не тільки у промислових центрах Росії, але і в Європі. Фірма «Брати Яхненко-Симиренко» набирала розмаху: лише в Одесі Торговий дім Яхненко-Симиренко мав шість великих крамниць та чисельні комори. Родичі стали по-справжньому багатими людьми та були записані у першу гільдію купців, а 10 квітня 1832 р. указом царя Миколи I Федір Степанович та родичі Яхненки отримали звання спадкових почесних громадян Російської імперії [1,

ч. 1, с. 169]. За сприяння розвитку Одеси і активну участь в її самоврядуванні тривалий час власники фірми були членами Одеської міської думи, отримали звання почесних громадян Одеси. У 1930—40 рр. фірма займалася широкою благодійною діяльністю: вносила пожертвування для армії, годувала 10 тис. селян під час голоду.

Розвиток в Росії цукрової справи ґрунтовно змінив напрямок діяльності фірми. У зв'язку з аграрною кризою в 40-х роках XIX століття, торгувати мукою стало не вигідно. Тоді, завдяки глибокому розумінню економічних процесів та масштабному мисленню Федора Сими́ренка, фірма почала торгувати цукром, що виявилось надзвичайно прибутковою справою. Не менш підприємницького хисту був і син Федора Сими́ренка Платон (1821—1863 рр.) (іл. 1). Саме він звернув увагу на прибутковість цукрового бізнесу, що нещодавно зародився. Отримавши освіту у найкращому тоді пансіоні Золотова в Одесі, він почав займатися торгівельними справами фірми «Брати Яхненко-Сими́ренко». Згодом, закінчивши Політехнічний інститут в Парижі, вивчивши цукрове виробництво смілянського магната і монополіста графа О. О. Бобринського та відвідавши цукрові заводи Німеччини та Франції, Платон переконує батька та братів Яхненко, що майбутнє лише за власним виробництвом цукру [4, с. 251—252].

Іл. 1. Платон Федорович Сими́ренко

У 1845 р. Платон Сими́ренко — технічний директор Мліївського промислового комплексу, крім того він виконує обов'язки інженера городищенських заводів і, взагалі, стає головним керівником родинної фірми. Саме під його керівництвом для фірми «Брати Яхненко-Сими́ренко» настав період найбільшого розквіту. Революціонер в технології цукроварства в Росії П. Ф. Сими́ренко створив справжню промислову імперію. Це він відкрив перший не тільки в Україні, а і в Російській імперії паровий пісково-рафінадний завод у Ташлику, продукція якого стала доступною за ціною людям середнього достатку, що зробило його неймовірно популярним. Це з його ініціативи було споруджено у 1848 р. пісково-рафінадний комбінат небачених на той час розмірів, оснащений найпередовішою технікою з виробництва цукру-піску та рафінаду. Це він побудував Мліївський машинобудівний завод, який випускав технологічне обладнання для цукроварень та сільськогосподарські машини, крім того, тут же були побудовані два перших металевих пароплави «Українець» та «Ярослав». Як зазначає в своїх спогадах П. Клебановський, «...в розвитку пароходства на Дніпрі браття Яхненко і Сими́ренко були ініціаторами...» [4, с. 262]. Це він заклав у Мліїві універсальний дендропарк і сади, в яких його син Лев Платонович згодом проводитиме свої дослідження та робитиме винаходи.

Платон Сими́ренко, як і його родичі, мав безпосереднє відношення до нашого міста: його дружина Тетяна була донькою Івана Авчиннікова (Овчиннікова) — голови Одеської міської думи, купця та громадського діяча.

Крім інтересу до промисловості, представники родини Смиренко цікавилися культурою та освітою. З ініціативи П. Смиренка у Мліві були відкриті приходське училище, недільна школа для дорослих, технічне училище. Вже давно відомий той факт, що саме на кошти Платона Смиренка було надруковано останнє прижиттєве видання «Кобзаря» Т. Шевченка (іл. 2). Один з примірників того «Кобзаря» зберігається в Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова.

Іл. 2. Останнє прижиттєве видання "Кобзаря" Т. Г. Шевченка (1860), надруковане коштом Платона Смиренка

На справу величезного національного та літературного значення Платон Федорович виділив 1100 руб. Третє видання вийшло друком тиражем 6050 примірників у 1860 р. в Санкт-Петербурзі і було значно повніше попередніх: сюди увійшло 17 творів і портрет Т. Шевченка. На титульному листі вказано «Коштом Платона Семеренка». Саме ця примітка не сподобалася добродійникові, адже він завжди допомагав усім без розголосу. Ця риса була притаманна всім представникам роду Смиренків. Значну частину своїх прибутків родина витрачала на меценатство, але не афішувала цієї діяльності. Так, Василь Смиренко (1835—1915) (іл. 3), молодший брат Платона, впродовж сорока років своєї підприємницької діяльності спрямовував неодмінних десять відсотків свого мільйонного прибутку на розвиток української культури. Часто сума перевищувала десять відсотків, оскільки виникала потреба. Під час загального національного занепаду, періоду Валуєвського циркуляру 1863 р. про заборону українства, Василь Смиренко піклувався про відродження українського слова. Упродовж багатьох років він фінансував майже всі видання в Україні: «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «Рада», «Громадська думка», «Громада», «Україна», «Рутенише ревью» и «Украинише рундтау» (видання, що виходили для ознайомлення з українським життям за кордоном), видавництво «Век». Коштом

В. Сими́ренка вийшло кілька видань «Кобзаря», а також відомі праці професора О. Кістяковського, М. Драгоманова, видатного етнографа П. Чубинського, твори М. Коцюбинського, І. Шраги. Своїми коштами Василь Федорович підтримував громадське зібрання «Родина», Товариство допомоги культурі й нації, Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка у Львові (передав М. Грушевському 1000 карб. золотом на закупівлю будинку для товариства). Крім того, В. Сими́ренко фінансував створення хору Н. Лисенка та його закордонну подорож, переклад українською «Іліади» Гомера композитором П. Ніщинським, заснування одного з найкращих любительських театрів у с. Сидорівка, придбання М. Драгомановим типографії у Швейцарії. Наведений перелік благодійних справ Васи́ля Сими́ренка далеко не повний. Він наслідував сімейному принципу не розголошувати своєї благодійності. Врешті-решт, в останні роки свого життя видатний добродійник склав заповіт, за яким усе майно, що оцінювалося в 10 мільйонів карбованців, після смерті його дружини (дітей у Сими́ренків не було), мало піти на потреби української науки і культури. Помер Васи́ль Федорович Сими́ренко на 81-му році життя в Києві. Був похований 1915 року на Аскольдовій могилі.

Іл. 3. Васи́ль Федорович Сими́ренко

Васи́ль Сими́ренко залишився в історії не тільки як щедрий меценат, але і як видатний інженер промислового виробництва. Отримавши освіту в Політехнічному університеті в Парижі, в 1861 р. він повернувся додому. 60-ті роки XIX ст. стали початком занепаду родинного бізнесу: пішли з життя Платон Сими́ренко, Терентій та Степан Яхненки, занедужав їхній брат Кіндрат. Для управління справами фірми було призначено адміністрацію, котра, на жаль, лише формально керувала заводами і Торговим домом. У 1868 р. Васи́ля Сими́ренка призначають головою адміністрації фірми «Брати Яхненко-Сими́ренко» [3]. Однак порятувати фірму та повернути їй колишню славу йому не вдалося. Незгоди між кредиторами, сварки чисельних нащадків Степана Яхненка прискорили крах славетної компанії. В 80-х рр. XIX ст. фірма «Брати Яхненко-Сими́ренко» припиняє свою діяльність через банкрутство, майно було розпродано, сплачені борги. Васи́ль не став воювати за спадщину, придбавши задешево державний цукровий завод у с. Сидорівка, де і оселився з родиною. Власноруч Васи́ль налагоджує виробництво, сконструювавши низку оригінальних машин, запускає власну цукроварню. Завдяки його талантові інженера, конструктора-винахідника та підприємця, невдовзі виробництво стає найпередовішим у світі за технічним обладнанням та, взагалі, взірцевим для всієї України. Як талановитий конструктор і новатор удосконалює бурякопереробне обладнання, як учений-хімік винаходить нові, прогресивніші способи виварювання цукру. Результати його новацій, опубліковані в науково-технічних журналах Росії, і особливо за кордоном, приносять Васи́лю Сими́ренку заслужене визнання вченого-практика [23]. Саме він запускає перший в Російській імперії цех з виробництва мармаладу та пастили, які успішно експортують за кордон. Щоб мати сировину для виробництва солодошів, поряд із заводом Васи́ль Федорович закладає великий яблуневий сад.

Отже, представники роду Смиренків були піонерами у торгівлі, цукровій промисловості, суднобудуванні та зародженні капіталізму, щедрими меценатами, людьми небайдужими до своєї Батьківщини та науки і культури в цілому. Але і цим не обмежується внесок Смиренківського роду в розвиток світової культури та науки. Саме вони, в особі Платонового сина Левка, започаткували нову еру в садівництві. Сьогодні його величають не інакше як «король садівництва», «садівничий геній України», «фундатор українського промислового садівництва».

У час розквіту фірми «Брати Яхненко-Смиренко» народився Левко Смиренко. Це було 6 лютого (за старим стилем) 1855 р. на Платоновому хуторі у с. Млієво. Щасливе дитинство Левка минуло у батьківських садах. Садівництво було захопленням його батька, знаменитого цукрозаводчика та інженера Платона Федоровича. З дружиною Тетяною Іванівною, котра була безмежно закохана в природу, вони заклали декоративний і плодовий сад. На своєму хуторі в Млієві у власному саду та оранжереї вони зібрали понад сотні різних плодово-ягідних та декоративних рослин. Відомий той факт, що в день одруження з Тетяною Авчинніковою (Овчинніковою) Платон Федорович в млієвському саду посадив яблуневе зернятко. Яблуня стала талісманом родини. Її паростки щепили у садах друзів, розмножували у своєму саду [3]. Саме цей батьковий сад у майбутньому Левко Смиренко зробить всесвітньо відомим. Перейнявши любов до садівництва від батька, Левко отримав від матері початкову освіту, засвоїв прекрасні людські якості. Мати Левка, будучи донькою одеського купця І. Авчинникова (Овчинникова), засвоїла, а потім і розвинула неповторність Смиренківського дому, вона стала «душею і серцем Млієва».

Середню освіту Левко здобув у приватній гімназії Кнеррі в Одесі. Вибір саме Одеси не був випадковим. Мати Левка була одеситкою, тут жили родичі. Як вже було сказано раніше, діяльність родини Смиренків тісно перепліталася з портовим містом, через свого діда Федора Левко був спадковим почесним громадянином міста. Одеса в той час переживала бурхливий розвиток. Збільшувалося населення міста, росли підприємства, розквіту набувала освітня діяльність: відкривалися гімназії, реальні училища, було створено Новоросійський університет. У своїх спогадах Олекса Хропаль, зять Федора Смиренка, писав: «Богатое магнатство юго-западного края покидало Киев ради Одессы-портофранко, куда с их имений отправлялась для продажи пшеница, и сами они отъезжали семейно наслаждаться беспошлинною заморскою роскошью. Там жили они большую часть года, проживали состояния, созидавая нынешнюю Одессу» [4, с. 261]. Тодішня Одеса була зосередженням економічного і культурного життя, випереджала навіть Київ. На думку О. Хропалю, то була воістину степова столиця України. Одеса була для Левка Смиренка рідним містом, давно обжитим середовищем. Одеса рясніла садами: тут був і сад, подарований місту Дерibasом, і сади герцога Рішельє та П. Розумовського, вражали розкішною зеленню міські та заміські дачі, садівничі таланти різних народів, що населяли портове місто, втілилися у чарівні сади — українські, німецькі, французькі, італійські, болгарські та ін. [5, с. 109, 110]. Природа, ландшафти південного саду були змалку засвоєні Смиренком саме в Одесі.

В Одесі Левко насолоджувався природою, але страждав від жорстокої дисципліни гімназії, навіть у подальшому порівнюючи атмосферу в'язниці з гімназичною. Приватна гімназія Кнеррі була однією з краших у місті. Відмінними рисами гімназії були сильні педагогічні кадри, зразкова дисципліна, високий рівень освіти. Майже усі випускники гімназії потім вступали у найпрестижніші вищі навчальні заклади Росії та Європи. У період навчання Левко виявив великий хист до вивчення іноземних мов. Крім обов'язкової латинської мови, він

добре знав французьку, італійську, англійську, німецьку та декілька слов'янських мов. Особливо гімназист цікавився біологічними дисциплінами, агрономічні ж науки та садівництво Левко опанував майже самостійно. Закінчив Л. П. Смиренко гімназію в 1872 р. з золотою медаллю.

Після отримання середньої освіти йому був відкритий шлях до найкращих університетів. Дослідники життя Л. П. Смиренка, вивчаючи одеські архіви,

знайшли документ, який свідчить про те, що майбутній вчений навчався в Новоросійському університеті, самому молодшому в Росії. Отже, 7 серпня 1872 р. на ім'я ректора надійшло прохання від спадкового почесного громадянина Левка Смиренка зарахувати його в число студентів Новоросійського університету [1, ч. 1, с. 198]. Дійсно, у відповідності зі «Списком студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета за 1872—73 акад. г.» на 1 курсі техніко-агрономічного розряду фізико-математичного факультету з 31 серпня 1872 р. навчався Лев Смиренко (православного віросповідання, купецького походження) (іл. 4). На першому курсі він був єдиним студентом. [21, с. 24—25]. Переглядаючи подальші списки, можна зробити висновок, що Левко навчався в Новоросійському університеті лише 1 рік. І цей факт можна зрозуміти, якщо переглянути доволі коротку історію техніко-агрономічного відділення Новоросійського університету, яка була викладена проф. О. І. Маркевичем в історичній довідці на честь 25-річчя університету. Ще до заснування університету, дворянство, а потім і земство Новоросійського краю вирішили жертвувати щорічно значні суми (близько 6000 руб.) для посилення викладання агрономічних наук, Товариство сільського господарства з цією метою віддало свій хутір в Одесі. І нарешті, до штату Новоросійського університету була внесена сума в 3000 руб. на утримання ферми та завідуючого нею [9, с. 15]. Про необхідність організувати при фізико-математичному факультеті особливе відділення агрономічних наук на засіданні Ради 4 травня 1865 р. заявили викл. І. І. Палімпсестов та проф. Д. М. Абашев. Для розробки проекту цього відділення була складена комісія з викладачів В. І. Лапшина, А. М. Богдановського, І. І. Палімпсестова та Д. М. Абашева. Після довготривалого розгляду проект був затверджений міністром народної освіти, внаслідок чого восени 1869 р. було відкрито техніко-агрономічне відділення при фізико-математичному факультеті [6, с. 331, 332]. 17 листопада 1869 р. проф. Д. М. Абашев на засіданні Ради університету відмітив, що існуюче відділення не відповідає цілям агрономічної освіти, яка є важливою для тутешнього регіону, бо саме ця галузь промисловості переважає серед інших. На його думку, відділення технічних наук і агрономії необхідно було перетворити на відділення чисто агрономічних наук, виділивши все необхідне для цілей агрономічної освіти та підсилити викладання відповідних наук [8, с. 106, 107]. Декілька разів проф. Д. М. Абашев пропонував

Іл. 4. Левко Смиренко,
студент Новоросійського університету

Ще до заснування університету, дворянство, а потім і земство Новоросійського краю вирішили жертвувати щорічно значні суми (близько 6000 руб.) для посилення викладання агрономічних наук, Товариство сільського господарства з цією метою віддало свій хутір в Одесі. І нарешті, до штату Новоросійського університету була внесена сума в 3000 руб. на утримання ферми та завідуючого нею [9, с. 15]. Про необхідність організувати при фізико-математичному факультеті особливе відділення агрономічних наук на засіданні Ради 4 травня 1865 р. заявили викл. І. І. Палімпсестов та проф. Д. М. Абашев. Для розробки проекту цього відділення була складена комісія з викладачів В. І. Лапшина, А. М. Богдановського, І. І. Палімпсестова та Д. М. Абашева. Після довготривалого розгляду проект був затверджений міністром народної освіти, внаслідок чого восени 1869 р. було відкрито техніко-агрономічне відділення при фізико-математичному факультеті [6, с. 331, 332]. 17 листопада 1869 р. проф. Д. М. Абашев на засіданні Ради університету відмітив, що існуюче відділення не відповідає цілям агрономічної освіти, яка є важливою для тутешнього регіону, бо саме ця галузь промисловості переважає серед інших. На його думку, відділення технічних наук і агрономії необхідно було перетворити на відділення чисто агрономічних наук, виділивши все необхідне для цілей агрономічної освіти та підсилити викладання відповідних наук [8, с. 106, 107]. Декілька разів проф. Д. М. Абашев пропонував

проекти необхідних змін, але конкретної відповіді від Міністерства не отримав. Нарешті Міністерство погоджується на перетворення відділення, але без виділення необхідних коштів, що було рівноцінно відмові. До того ж, на початку 1874 р. декілька професорів університету внесли пропозицію про закриття відділення технічних наук і агрономії, оскільки там майже не було ні викладачів, ні слухачів. Рада 1 лютого 1874 р. висловилася за закриття техніко-агрономічного відділення, зі свого боку Попечитель учбового округу дав згоду закрити відділення через нестачу коштів та незначну кількість студентів. Остаточне закриття відділення відбулося влітку 1875 р. [6, с. 334, 335].

Таким чином, сподівання Левка Симиренка отримати агрономічну освіту в Новоросійському університеті не здійснилися. Після закриття техніко-агрономічного відділення він перейшов на навчання на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Київ у 70—80-х рр. XIX ст. був епіцентром складних суспільно-політичних процесів та революційних подій, що відбувалися в Російській імперії. Саме там Левко познайомився з багатьма відомими революційними діячами того часу та не стояв осторонь від діяльності народницьких організацій. Кінець 70-х рр. позначився масштабним поліцейським терором та розправою над революційною молоддю. Через ті події стурбована мати переводить Левка на навчання до Новоросійського університету. Про це свідчить запис у списках студентів: в 1878/79 акад. р. з 18 жовтня 1878 р. на 4 курс природничого відділення фізико-математичного факультету було зараховано Льва Симиренка (православного віросповідання, син спадкового почесного громадянина) [22, с. 52—53]. Але переїзд до Одеси не зміг врятувати майбутнього вченого від арешту. В Одесі він близько товаришує з революційно настроєним улюбленцем студентської молоді, керівником гуртку «Народна воля» А. Желябовим, який мав родинні стосунки з Яхненками. Не зважаючи на те, що майбутній видатний помолог більше схилився до ідей європейської соціал-демократії, а не екстремізму народовольців, після закінчення університету він був заарештований.

Звичайно, крім громадських справ та активної революційної діяльності, студент Симиренко старанно вчився та відрізнявся дисциплінованістю. Лише за рік навчання в Новоросійському університеті він під керівництвом хіміка-органіка проф. О. А. Веріго підготував доволі солідну дипломну роботу «Зависимость вращательной способности сахара от качества и количества растворителя». По суті, ця робота за змістовністю, глибиною та науковістю була дисертаційною, до того ж Л. П. Симиренку рішенням вченої ради був присуджений учений ступінь кандидата природничих наук. Але звістка про це застала його у Мценській пересильній в'язниці.

Нині в Старому домі, в музеї родини Симиренків, експонується карта «Шляхи тюрем і заслання Левка Симиренка 1879—1887 рр.». Рік перебував 24-літній випускник університету спочатку в Лук'янівській, а потім у Мценській Курської губернії в'язницях. Після цього — сім років заслання в Красноярську, останні два — в Іркутській губернії. Навіть перебуваючи у Сибіру, Левко Платонович не припиняв займатися улюбленою справою [23]. Навесні 1887 року родина Симиренків повернулася на Платонів хутір. Через заборону влади займатися науковою працею в державних установах, вчений вирішив організувати з батьківського саду приватний плодовий розсадник. Вже через 25 років створена ним помологічна колекція (найбільша в Європі) нараховувала понад 3000 сортів і форм плодових, ягідних і декоративних рослин, 927 сортів троянд, понад 300 сортів хвойних та інших порід [11, с. 73]. 1887 р. виявився знаковим для подальшої кар'єри Лева Платоновича. По-перше, саме в цей рік народжується перша в Україні садівнича наукова установа — помологічний розсадник Л. Симиренка,

по-друге, саме в цей рік відбулося офіційне громадське визнання славетного симиренківського яблука [2, с. 59]. Ще будучи гімназистом, Левко запримітив у батьківському саду немолоду яблуню. Згодом він остаточно опрацював і вивів у світ родинний сорт, якому дав помологічну назву «Ренет Зелений П. Ф. Сими́ренка» (іл. 5). Адже роль Платона та Левка у походженні та поширенні цього видатного сорту рівноцінна. В 1888 р. молодий вчений демонструє родинний сорт у Криму, на Симферопольській сільськогосподарській виставці, на яку його запросили експертом плодового відділу. Упродовж ХХ ст. Ренет Сими́ренка став провідним промисловим сортом яблуні у багатьох країнах світу. Він зберігає своє панівне становище в Україні та в інших країнах і на початку третього тисячоліття. Найповніший авторський помологічний опис зроблено Л. Сими́ренком у його працях «Кримське промислове плодівництво» та «Помологія». Ці книги зберігаються в фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова і становлять наукову та бібліографічну цінність. «Крымское промышленное плодоводство» (1912 р.) [15] — це фундаментальна праця вченого, що становить собою узагальнення вивчення природи та садівництва Криму (іл. 6). Вперше Лев Платонович приїхав до Ялти у 1888 р. для лікування та присвятив свій час вивченню садівництва. Саме для цієї книги обрав епіграфом концепцію розвитку вітчизняного плодівництва, яку вивів він сам: «Завданням вітчизняного плодівництва має стати турбота про популяризацію плодів і виробництво для широких мас населення». Перший том цієї праці був надрукований в 1912 р. завдяки Симферопольському відділу Імператорського товариства садівництва. Передувала цьому виданню низька публікацій: журнальні статті та перше видання цієї

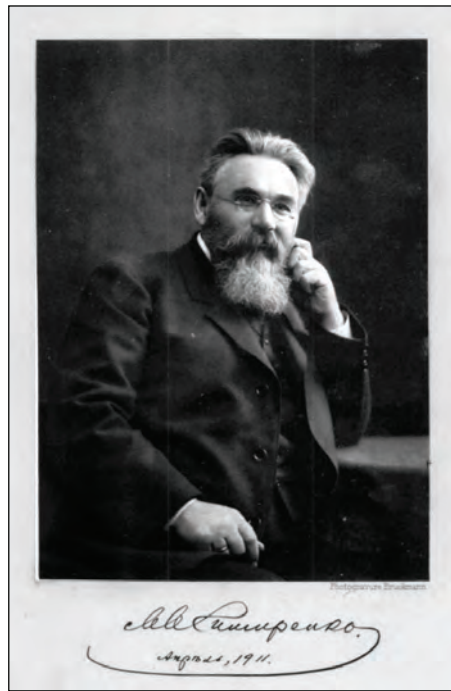

Іл. 5. Лев Платонович Сими́ренко та «Зелений ренет П. Ф. Сими́ренка»

Іл. 6. Обкладинка найвідомішої праці Л. П. Сими́ренка «Крымское промышленное плодоводство»

праці у 1891 р. [15, с. IX]. Книга містить портрет автора — геліографюра з факсиміле (іл. 7), та прекрасні ілюстрації — таблиці, малюнки олівцями, вико-

Іл. 7. Портрет Л. П. Симиренка з книги «Крымское промышленное плодоводство» (геліографюра з факсиміле)

Іл. 8. Фундаментальна праця Л. П. Симиренка «Помология»

нані видатними художниками того часу К. В. Івановою та Г. Г. М'ясоєдовим, автотипії фотографа-художника В. Н. Сокогнова. У розділі «Від автора» Л. П. Симиренко висловлює подяку всім установам, організаціям та приватним особам, що сприяли цьому дослідженню. Особливо вчений виділяє П. С. Шестерикова, головного бібліотекаря Новоросійського університету. Саме завдяки йому Л. Симиренку вдалося зробити фотографії з рідкісних портретів Палласа та Стевена, що належали університетській бібліотеці, з портрета дюка Де-Ришельє, який зберігався в Одеському товаристві історії та старожитностей, контр-адмірала Н. П. Макухіна, портрет якого був власністю Історичного музею оборони Севастополя. Крім того, Лев Платонович відзначає, що рідкісними старовинними виданнями, які становлять бібліографічну цінність, «владаєт у нас в провинции только университетские книгохранилища», тобто «моя almae matris» [15, с. XII]. В 1908 р. рукопис фундаментальної праці отримує вищу нагороду — Велику золоту медаль Всеросійського імператорського товариства садівників. Завдяки досліднику наукової спадщини Л. П. Симиренка П. В. Вольвачу, перший том «Крымского промышленного плодоводства» був перевиданий у 2001 р., другий том побачив світ у 2008 р. «Книжка станет лучшим украшением библиотек, настольной книгой плодовода, своего рода «Библией» плодоводства, драгоценным подарком и наградой...», — писав журнал «Плодоводство» у 1912 р.

Великою подією в науковому й духовному житті України була поява три томної праці Л. П. Симиренка «Помология» (перше видання — т. 1, 1961 р., т. 2, 1962 р., т. 3, 1963 р.; друге видання — т. 1—2, 1972 р., т. 3, 1973 р.) [17] (іл. 8). Ця праця побачила світ завдяки доньці

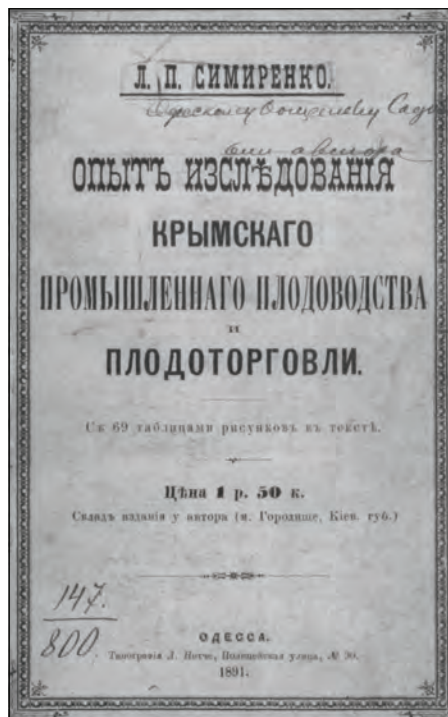
Лева Платоновича Тетяні. Це саме вона змогла зберегти понад 40 років три тисячі рукописних сторінок і тисячу ілюстрацій батькової «Помології». Крізь сталінські часи, крізь часи фашистської окупації вона пронесла дорогоцінну для неї особисто і для науки взагалі неймовірно важливу працю свого батька. З рукопису вченого при виданні вийшло 3 томи: 1 т. — Яблуня, 2 т. — Груша,

3 т. — Кісточкові породи. Як стверджують дослідники творчості Сими́ренка, в оригіналі працю всього життя він назвав «Українсько-російська помологія» і присвятив своїй матері. Ця праця повністю відбиває особливості помології України та європейської частини Росії. У виданні подається повний помологічний опис більшості відомих сортів, аналізується їх поведінка у різних кліматичних умовах, порівнюється оригінальні матеріали і дані інших дослідників, наводиться економічна оцінка сортів.

Звернемося до більш ранніх праць Л. П. Сими́ренка. Багато цікавих наукових статей вченого було опубліковано у тижневику «Русское садоводство». Через велику зацікавленість статтями вітчизняних садівників, московські видавці у 1888 р. видали їх окремою брошурою «К вопросу о промышленном садоводстве. Проект нормальной коллекции яблони и груши для промышленных садов». Саме на цій геніальній праці базується і вітчизняне, і світове плідівництво [2, с. 60].

У фондах НБ ОНУ імені І. І. Мечникова зберігається книга вченого «Опыт исследования крымского промышленного плодоводства и плодоторговли» [16] (іл. 9). Сам Л. Сими́ренко називає цю працю першим виданням славнозвісного «Крымского промышленного плодоводства» [15, с. IX]. Найбільша частина відомостей, як зазначає автор у Передмові, здобута самостійно, при цьому багато дорожочітних примірників було надано Симферопільською осінньою виставкою в 1888 р. Крім того, він використовував досвід кримських садоводів та садовласників [16, с. XI]. Видання добре ілюстроване: це і оригінальні малюнки, виконані з натури, і копії з найкращих оригіналів західних помологій. Завдяки праці Л. Сими́ренка світ відкрив для себе не тільки кримське промислове плідівництво, але і більше пізнав Крим. Ця праця була присвячена Одеському відділенню Імператорського Російського товариства садівництва. На обкладинці видання, що є власністю Наукової бібліотеки університету, є дарчий надпис «Одесскому обществу садоводства от автора». Цей дар не випадковий, саме в 1891 р. Лев Платонович входить до особистого складу Одеського відділення Імператорського Російського товариства садівництва у числі дійсних членів, що зробили річний внесок за 1890 р. [7, с. 89].

Помологічний розсадник Л. П. Сими́ренка — перша національна установа у сфері плідівництва. Лев Сими́ренко збагатив промислове садівництво оригінальними розробками: розробив та впровадив технологію зимового щеплення плодкових культур, досліджував та випробовував в умовах України найцінніші сорти садівництва, зібрав світову колекцію кращих сортів плодкових, ягідних та декоративних культур, вивчив та впровадив технологію зрошення промисло-

Іл. 9. Обкладинка праці Л. П. Сими́ренка «Опыт исследования крымского промышленного плодоводства и плодоторговли» з дарчим надписом автора

вих садів, започаткував в нашій країні наукове розсадництво плодкових культур. Український вчений є основоположником нового виробничо-біологічного напрямку у світовій помології та сортознавстві. Крім того, його справедливо називають піонером карликового плодівництва, батьком цієї важливої галузі. У Млієві було зібрано колекцію низькорослих вегетативно розмножуваних підщеп, яка стала базою для розвитку промислового карликового садівництва Російської імперії і навіть сусідніх європейських країн. При розсаднику Смирєнка діяли приватна садівнича школа та училище садівництва.

На жаль, таку бурхливу діяльність обірвала куля невідомого вбивці. Відбулася ця кривава подія у Різдвяну ніч 1920 р. Існувало дві версії вбивства великого вченого. За першою, офіційною — стріляв у вікно якийсь випадковий денікінський солдат, за другою, більш достовірною — застрелив Лева Платоновича агент чекістів [24].

Велику справу свого батька продовжив син вченого Володимир Смирєнко (1892—1938) (іл. 10). Як і батько, ще змалку Володимир захоплювався садівництвом. Вже через рік після загибелі Лева Платоновича Володимира призначають директором першої в Україні науково-дослідної садівничої станції та Центрального державного плодового розсадника України. У роки громадянської війни грабежі більшовиків та денікінців довели «Левкову станцію» до занепаду. За лічені роки Володимир Львович перетворив зрушений, здичавілий розсадник і колекційний сад у повноцінну садівничу станцію, найкращу в СРСР, одну з найавторитетніших у світі. Доцент, професор садівництва Володимир Смирєнко завідував кафедрою плодово-ягідного господарства Київського політехнічного інституту, викладав у Полтавському та Уманському сільськогосподарських інститутах (іл. 11). У 1923 р. створив Всеукраїнську помологічну комісію, яка згодом стала державною. Впродовж 1920—30-х рр. під редакцією Володимира видаються перші українські журнали з практичного садівництва та городництва.

Володимир Смирєнко
(1891—1938), студент

Володимир Львович Смирєнко
(1891—1938)

Він писав підручники, які спеціалісти назвали зразковими («Садовий розсадник», «Плодові сортименти України»). Фундаментальною працею вченого стало «Часткове сортознавство плодкових культур», яке було здано до друку в листопаді 1932 р.

Втім, син повторив трагічну долю батька. В добу сталінських інквізицій професора В. Л. Сми́ренка звинуватили «в участі в антирадянській шкідницькій організації» та засудили до розстрілу. Але вирок був замінений на 10 років суворого режиму. У 1938 р. він був повторно засуджений з вирокком розстріл. З 17 на 18 вересня вирок було виконано. Реабілітований Володимир Сми́ренко був у 1957 р.

Повернення із забуття імен славетного роду Сми́ренків почалося у середині минулого століття. Але тільки у 1998 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вшанування пам'яті родини Сми́ренків на Черкащині» [1, ч. 1, с. 123] було визнано загальнонаціональне значення діяльності родини Сми́ренків. Передбачалось багато заходів з вшанування та збереження титанічної спадщини визначного українського роду, але проект не був втілений у життя. І тільки на початку третього тисячоліття державна влада щільно зайнялася вшануванням та збереженням пам'яті представників славетної сім'ї. Колосальна спадщина потребує глибокого вивчення, дбайливого збереження, а кожна постать родини Сми́ренків — вшанування та поваги як сучасним, так і наступними поколіннями.

Література

1. *Вольвач П. В.* Л. П. Сми́ренко — фундатор українського промислового садівництва. Садівничий України : у 2 ч. / П. В. Вольвач. — Сімферополь : Таврія, 2002—2003.
2. *Вольвач П.* Садівничий геній України : до 150-ліття Левка Сми́ренка / П. Вольвач // Розбудова держави. — 2005. — № 5/8. — С. 54—68.
3. *Гамоля Н.* Генерация первых и единственных. Династия Сми́ренко / Н. Гамоля. — Доступно с : <http://www.interesniy.kiev.ua/old/7137/simirenko>
4. *Клебановский П.* Воспоминания о фирме братьев Яхненко и Сми́ренко / П. Клебановский // Киевская старина. — 1896. — Т. 52, № 1/3. — С. 101—114, 251—262, 358—377.
5. *Кравченко І.* Сад Лева Сми́ренка / І. Кравченко // Вітчизна. — 1998. — № 5/6. — С. 107—128 ; № 7/8. — С. 122—136.
6. *Маркевич А. И.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета : ист. зап. / А. И. Маркевич // Зап. Императ. Новорос. ун-та. — Одесса, 1890. — Т. 53. — 734, ХС с.
7. Отчет о деятельности Одесского отдела Императорского Российского общества садоводства за 1890 г. — Одесса : тип. Шульце, 1891. — 95 с.
8. Протоколы заседаний совета Императорского Новороссийского университета. — 1869. — Засед. 17 нояб. п. 13. — С. 106—120.
9. Протоколы заседаний совета Императорского Новороссийского университета. — 1874. — Засед. от 1 февр. п. 2. — С. 15—25.
10. Пшениця // Де-Рибас А. М. Старая Одеса : забытые страницы : исторические очерки и воспоминания. — К., 2004. — С. 168—170.
11. *Рожнятовська О. А.* Гуманіст. Садівник. Подвижник : до 150-річчя від дня народження Л. П. Сми́ренка, 1855—1920 / О. А. Рожнятовська // Календар знаменних і пам'ятних дат. — 2005. — № 1. — С. 69—78.
12. *Савчук О.* Зелене сонце : повість / О. Савчук. — К. : Дніпро, 1982. — 229 с.
13. Семен Степанович Яхненко // Де-Рибас А. М. Старая Одесса / А. М. Де-Рибас. — Репринт. изд. 1913 г. — М., 1995. — С. 268—278.
14. Сми́ренки // Енциклопедія українознавства. Т. 8 / гол. ред. В. Кубійович. — Львів, 2000. — С. 2810.
15. *Сми́ренко Л. П.* Крымское промышленное плодоводство. Т. 1 / Л. П. Сми́ренко. — М., 1912. — XX, 746 с.
16. *Сми́ренко Л. П.* Опыт исследования крымского промышленного плодоводства и плодоторговли / Л. П. Сми́ренко. — Одесса : тип. Нитче, 1891. — 253 с.

17. *Симиренко Л. П.* Помология : в 3 т. / Л. П. Симиренко. — К. : Урожай, 1972—1973. — Т. 1 : Яблоня. — 1972. — 434 с. ; Т. 2 : Груша. — 1972. — 502 с. ; Т. 3 : Косточковые породы. — 1973. — 423 с.
18. Симиренко Лев Платонович // *Выпускники Одесского (Новороссийского) университета : энциклоп. слов. Вип. 1.* — Одеса, 2005. — С. 182.
19. *Симиренко Т. В.* Передмова до книги «Часткове сортознавство плодкових рослин» / Т. В. Симиренко. — К., 1995. — Т. 1. — С. 7.
20. *Слабошпицький М.* Українські меценати : розділи майбутньої книги. Розд. 1 : Феномен одного роду. Симиренки : конспект родинної хроніки / М. Слабошпицький // *Березіль.* — 2001. — № 1/2. — С. 124—139.
21. Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета за 1872—73 академический год. — Одесса, 1873. — 72 с.
22. Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета за 1878—79 академический год. — Одесса, 1879. — 76 с.
23. *Титаренко Л.* Родина Симиренків / Л. Титаренко // *Голос України.* — 2002. — 24 груд. (№ 244). — С. 20.
24. *Шпак В.* Плекаймо, люди, сад... / В. Шпак // *Урядовий кур'єр.* — 2009. — 15 серп. (№ 148).

Е. С. Мурашко,

главный библиограф Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

«СТЕПОВАЯ СТОЛИЦА УКРАИНЫ» И ДИНАСТИЯ СИМИРЕНКО

Резюме

В статье речь идет о славном, но надолго забытом роде Симиренко. Представители этой семьи сделали большой вклад в развитие отечественной экономики, науки и культуры. Симиренко — это пионеры сахарной промышленности и судостроения и талантливые инженеры, творцы новой модели экономики и деятельные предприниматели, щедрые меценаты и выдающиеся ученые-помологи. Кроме того, жизнь этой семьи была тесно связана с Одессой, в частности Лев Платонович Симиренко был выпускником Новороссийского университета.

Ключевые слова: династия Симиренко, Новороссийский университет, меценаты, промышленники, помологи, фирма «Братья Яхненко-Симиренко», «Зеленый ренет П. Ф. Симиренко».

O. S. Murashko,

Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

«STEPPE CAPITAL OF UKRAINE» AND THE SIMIRENKO DYNASTY

Summary

The article gives information about a famous Simirenko family that used to be forgotten for a long time. The Simirenkos made a great contribution into the development of economics, science and culture of our country. Active industrialists, pioneers of sugar industry and shipbuilding, they worked out a new model of economics. Besides, they were talented engineers, outstanding pomologists and generous Maecenas. This family was closely connected to Odessa, Lev Platonovich Simirenko being a graduate of the Novorossia University.

Key words: Simirenko dynasty, Novorossia University, Maecenas, industrialists, pomologists, «Yakhnenko-Simirenko brothers» firm, «P. F. Simirenko green reinette».